

УДК 372.881.111.1

Губа С. А.

ОСОБИСТІСНА ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ ДУХОВНО МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглянуті проблеми духовності, її джерела та сутність, розкриті основні закономірності її актуалізації у процесі формування культурної самоідентифікації майбутніх учителів іноземної мови. Як приклад, наведені етапи роботи з художнім іншомовним текстом.

Ключові слова: *духовність, духовні цінності, християнські моральні цінності, культурна самоідентифікація, притча.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні глобальні зміни в політиці призводять до потрясінь в економіці, що зумовлює ще більш катастрофічні явища в культурній сфері. Низький культурний рівень суспільства в цілому та усіх його структурних елементів, зокрема, призводить до створення системи утилітарних, вузько-прагматичних цінностей; матеріальний фактор поступово починає пригнічувати й знищувати духовний.

Згідно з дослідженнями Є.О. Помиткіна, молоді люди до 26 років повністю змінюють свою духовно-моральну орієнтацію на прагматичну [19, с. 128]. Цей процес, на думку вчених, є закономірним для України, яка входить до світової спільноти, а тому формує у суспільстві «звичайний для західного суспільства масовий тип особистості» [6]. І.О. Ільїн писав про те, що така людина «релігійно мертвіє, розумово й морально вироджується і йде назустріч ще небаченій в історії людства культурній кризі» [14]. Єпископ Полтавський і Кременчуцький Филип у своїй доповіді зазначив, що наше суспільство стоїть перед загрозою не просто абстрактної «бездуховності» — Україні загрожує втрата національної та культурної ідентичності. Країні загрожує не просто «зниження рівня суспільної моралі», а відчутне зростання злочинності у її найжорстокіших формах, розпуста і розпад сім'ї як основи держави ...» [15].

Виходом із ситуації, що склалася, є оздоровлення старих та пошук нових гуманістичних цінностей, а також формування нової парадигми життя, нового мислення, нових правил співжиття. В.О. Долженко у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що тільки якісний стрибок у людському мисленні й поведінці зможе розірвати коло вад, у якому опинилося наше суспільство [10]. Необхідно, щоб система освіти спиралася на такий світогляд, в основі якого були б духовні та моральні орієнтири і цінності. Це свідчить про те, що в підготовці майбутніх фахівців моральні, духовні цінності, що розуміються як вищі сенси людського існування, мають першочергове значення, оскільки закладення ціннісних основ особистості особливо продуктивно здійснюється саме в період пізньої юності, особливістю якої є відкриття свого внутрішнього світу, усвідомлення своєї індивідуальності, становлення самосвідомості й формування образу «Я» у зв'язку із професійною спрямованістю [11].

Отже, у рамках даної статті ми спробуємо з'ясувати зміст духовно-моральних цінностей та способів їх інтеріоризації у ході формування культурної самоідентифікації майбутніх учителів іноземної мови.

Згідно з В.І. Далем «духовність – це прагнення людини до тих чи інших вищих цінностей, ідеалу, прагнення людини переробити себе, наблизити своє життя до цього ідеалу і внутрішньо звільнитися від буденності» [8, с. 88].

© Губа С. А., 2011

А.П. Вірковський зробив висновок про те, що поняття «духовність» вміщує в себе розвиток внутрішнього світу, моральні цінності, незалежність від матеріально-фізичного досвіду, інтелектуальний розвиток та релігійно-космічну свідомість» [5].

М.Вебер писав, що у питаннях світосприйняття і сенсу життя людині доцільніше притримуватися класичної науки і традиційної релігії [3, с. 148-149]. В аспекті нашого дослідження – це православно-християнська культурно-історична традиція, в основі якої лежать духовні цінності, вічні, незмінні цінності буття, які є «смыслотворчим стрижнем людського буття, культури в цілому» [17]. Ця традиція не тільки підкріплює, але і обумовлює діяльність свідомості, від якої, в результаті, залежить самоорганізація особистості.

Г.В. Пирог зауважує, що християнство є аксіологічною системою, своєрідною «матрицею» цінностей, що прагне охопити всі суспільні та індивідуальні потреби і визначає відношення віруючого до інших осіб, до груп, до природи, до культури» [18].

На думку О. Сухомлинської, християнські моральні цінності – це нормативні уявлення про добро і зло, справедливість, прекрасне і потворне, про призначення людини, людські ідеали, норми, принципи життєдіяльності тощо. Вони є основою всіх вчинків, діяльності людини, мають моральну значущість і впливають на загальне суспільне життя» [23]. Значення християнської моралі полягає ще й в тому, що в її основі «...лежить абсолютне Добро — Бог. Добро є вічним, надкласовим, наднаціональним, позапартійним, поза конфесійним» [20, с. 93].

Повертаючись до проблем освіти і педагогіки, мусимо розглядати їх винятково на тлі теперішнього стану духовного поля нашого суспільства, у синтезі наук про людину: педагогіки – психології – фізіології – релігії, оскільки сучасний освітній простір інтерпретується як об'єктивне співіснування трьох парадигм освіти – традиційної, релігійної і світської [16]. Вищезазначене вказує на необхідність усвідомлення об'єктивного діалектичного зв'язку цих освітніх компонентів та їхнє практичне втілення у навчальну діяльність.

Григорій Ващенко підкреслював, що шкільне навчання і виховання мають бути глибоко пройняті духом християнства. Тут не йдеться про те, що всі вчителі мають пропагувати релігію, а про те, що і «хімік», і «фізик» на своїх уроках повинні залишати місце для Бога, або хоча б не заперечувати його існування ні декларативно, ні опосередковано, що до речі, буде ближчим до наукової істини, ніж впевненість у його відсутності. Учитель повинен тут діяти з позиції мудрості і завжди відповідати собі на просте запитання: що поліпшує людині життя — присутність чи відсутність Бога? [2].

В.Ю. Іова, автор посібника «Формування правової культури особистості на засадах духовності», переконаний, що духовність проектується змістовим наповненням навчального предмета [13]. Алгоритми національного та громадського виховання не спрацюють без духовності, в основу якої закладено морально-правові закони, першими з яких для християн стали десять заповідей.

Наразі виникає питання, яким чином ознайомлювати учнів і студентів з основами християнської моралі, оскільки нав'язування духовно-моральних цінностей є насильством над свободою особистості, а отже, саме по собі аморальне. На думку відомої дослідниці О. Сухомлинської, ефективне формування системи індивідуальних цінностей відбувається тільки в умовах вільного вибору молодою людиною цінностей з альтернативно можливих варіантів, так як особистісна цінність є результатом індивідуального акту волевиявлення [22]. Відомо, що цінності не передаються як фактичне знання. Вони виявляються і привласнюються особистістю лише в процесі вибору, переживання, оцінювання. Вони мають «народитися» у досвіді особистості.

У зв'язку з цим, для предмета нашого дослідження виняткового значення набуває герменевтика, тобто «мистецтво розуміння», коментування, пояснення, тлумачення текстів (художніх, релігійних, мистецьких), що дає змогу подивитися на розглядувані явища крізь призму історико-культурної традиції в контексті розвитку загальної і національної культури та запобігти декларативному характеру прищеплення моральних цінностей серед молоді. Проте, мова йде не просто про оволодіння інформативними блоками країнознавчих та лінгвокраїнознавчих знань взагалі, а про засвоєння співвіднесених з дійсністю знань, які направлені на формування духовно-цілісної мовної особистості, здатної до критичної рефлексії у відношенні до системи власних цінностей, «розмитті» стереотипів і на визнання рівноправності культур та загальнолюдських цінностей. «Важливість розрізнення декларативного (інформативного) і процедурального (співвіднесеного з дійсністю) знання обумовлюється існуванням значних відмінностей між знанням про щось і знанням як зробити щось, але не на рівні вербального опису, а в плані реальної дії» [12, с. 79].

Саме тому постає питання щодо наповнення програм навчальних дисциплін, іноземної мови зокрема, не тільки інформативно місткими текстами лінгвокультурологічного значення, а пред'явлення через них (тексти) цінностей буття та забезпечення «атмосфери інтелектуального напруження»: поєднання методів проблемного викладу матеріалу із застосуванням завдань пошуково-дослідницького характеру, які стимулюють студентів до активного аналізу об'єктів та явищ соціокультурної дійсності (*thought-provoking approach*). Уможливорює вирішення цих завдань специфічний «заочний», опосередкований художнім текстом діалог автора з читачем, що потребує моделювання відношення «автор — художній текст — читач». Той, хто вивчає іноземну мову, повинен вмінати інтерпретувати різноманітні культурні цінності, межі, які відокремлюють культури; бачити в «чужому» те, що нас зближує і об'єднує; змінювати самооцінку в результаті досягнень «чужої культури» і відмови від стереотипів або ілюзорних уявлень; бачити деталі, важливі для розуміння суті явища культури, постійне та змінне в культурі; систематизувати й узагальнювати свій власний досвід у міжкультурному діалозі на засадах духовності. Дуже важливим є обмін думками, порівняння моральних цінностей, відображених у літературі із сучасними. Такі справи змушують студента швидко продивитися текст або пригадати його зміст, швидко в ньому орієнтуватися і, головне, намагатися думати і міркувати іноземною мовою. А розвиток мислення іноземною мовою – неодмінна умова вдосконалення вміння як говорити, так і розуміти мову, а відповідно, правильно інтерпретувати відповідні уроки моральності. Зважаючи на це, «зміст навчальних програм повинен бути принципово переорієнтованим із таким розрахунком, щоб духовна культура людства перестала бути «зліпком» готових знань, а розгорталася як живий процес пошуку, відкриттів, як боротьба ідей, як їхній взаємозв'язок» [9]. Робота з і над засобами навчання при навчанні іноземної мови повинна концентруватися не лише на виокремленні специфічного культурного знання, але й на вмінні віднаходити універсальний, загальнолюдський вимір людського буття у процесі діалогу культур. Хоча кожна культура (у нашому випадку, Сходу й Заходу) говорить «своєю» мовою, має свою власну специфіку, що виражається в орієнтації на колективістську або індивідуальну свідомість, не можна не відзначити їхню співзвучність у багатьох базових цінностях людського буття. Крізь тисячоріччя ввійшли ці цінності в живу реальність нашої сучасності не тільки у вигляді

пам'ятників старовини чи літературних артефактів, але й у вигляді «уламків» моральних рис свідомості [7].

Одним із найефективніших шляхів формування культурної самоідентифікації, на нашу думку, є конструктивний відбір засобів навчання, який ґрунтуватиметься на контрастивно-компаративному аналізі художніх автентичних текстів, прислів'їв приказок та притч.

Традиційно жанр притчі належить до так званої дидактичної літератури, «котра використовує художню форму для втілення наукових, філософських, моральних, релігійних та інших знань та ідей» [4, с. 674]. Метафоричний смисл притчі часто засвоюється тільки на підсвідомому рівні і задає необхідну програму змін в поведінці, забезпечує переструктурування цінностей, поглядів і позицій [21, с. 6]. «Притчі — це не просто тексти, не просто оповідання. Кожна притча може щось дати, чомусь навчити, в ній закладена певна правда, певний урок, маленький чи великий закон Світу, в якому ми живемо. Через притчі можна отримати доступ до знань законів об'ємного світу. Причому цей доступ — полегшений, бо притчі — це мистецтво слів уціляти просто в серце» [1].

Притчі можна умовно розділити на два рівнозначних ключових блоки: ті, що безпосередньо покликаються на Святе Письмо й містять елементи художньої реконструкції чи осмислення Біблійних (зазвичай Євангельських) подій; і ті, що витримані в руслі світської традиції, однак містять більшою чи меншою мірою явні духовні чи принаймні дотичні до них конотації. Сюжетні особливості притч світського циклу (історичні, літературні, любовні й побутові сюжети), приділяють увагу до нюансів людської психології, котрі проявляються передовсім у межових ситуаціях і є для читача подразниками власної рефлексії.

Робота з притчами спрямовується не лише на перевірку розуміння їх студентами, але і вираження власної думки стосовно описаних у них моральних ситуацій як у вигляді письмової роботи, так і у формі обговорення. Нами пропонувалася наступна схема аналізу:

1. Проаналізуйте притчу та поясніть як ви її розумієте.
2. Висловіть своє ставлення до змісту притчі.

Частина студентів аналізувала притчу відповідно до плану, однак, були такі, що просто переказували своїми словами її зміст, бо не могли вловити або адекватно виразити смисловий підтекст (проблеми з когнітивним компонентом), частина мали явно виражений емоційний фон аналізу, частина – акцентувала увагу на діяльнісному компоненті (головне не слово, а діло). Ще частина студентів (ймовірно ті, які найбільше зацікавилися притчами) зробили загальні висновки в кінці аналізу всіх притч.

Наведемо приклад притчі про двох вовків (The Parable of the Two Wolves) та її інтерпретації студенткою 1 курсу факультету іноземних мов КДПУ ім. В. Винниченка, Катериною З: «We always face the choice: to go or not to go, to do or not do, to tell or not to tell...As for our inner world, only we ourselves choose what we are and what we will be: whether we'll follow the path of the good or the evil, Darkness or Light . This choice determines our lives» (Ми в житті завжди стоїмо перед вибором: іти – не йти, робити – не робити, казати – не казати тощо. Стосовно нашого внутрішнього світу, ми, і лише ми самі вибираємо, якими ми є і будемо: чи йдемо ми дорогою добра чи зла, Темряви чи Світла. Цей вибір і визначає наше життя ...)

The Parable about the Two Wolves
An old Cherokee chief was teaching his grandson one gospel truth...
“A fight is going inside every person,” he said to the boy. “It is a terrible fight and

Притча про двох вовків
Колись давно старий індіанець відкрив своєму онукові одну життєву істину.
В кожній людині йде боротьба, дуже схожа на боротьбу двох вовків.

it is between two wolves. One is evil – he is anger, envy, sorrow, regret, greed, arrogance, self-pity, guilt, resentment, inferiority, lies, false pride, superiority, self-doubt, ambition and ego... The other is good – he is joy, peace, love, hope, serenity, humility, kindness, benevolence, empathy, generosity, truth, compassion, and faith.”

The grandson moved by the words of his grandfather, thought about them for a minute and then asked, “Which wolf will win?”

The old chief simply replied, “The one you feed.”

Один вовк представляє зло – гнів, заздрість, сум, жаль, жадібність, зарозумілість, жалість до себе, почуття провини, образи, неповноцінності, брехня, гординя, зверхність, невпевненість в собі, амбіційність... Другий вовк представляє радість, мир, любов, надію, спокій, смиренність, доброту, доброзичливість, співчуття, щедрість, істину, співчуття і віру ...

Маленький індіанець, зворушений до глибини душі словами діда, на кілька хвилин задумався, а потім запитав: – А який вовк в решті решт перемагає?

Старий індіанець ледь помітно посміхнувся і відповів:

– Завжди перемагає той вовк, якого ти годуєш.

Притчі та метафоричні історії можуть бути розказані або прочитані на початку заняття для створення відповідного налаштування на роботу (введення теми заняття), або в кінці заняття – в якості незвичного способу підведення підсумків, чи в будь-який інший момент навчальної діяльності як один з ефективних прийомів психозберігаючих технологій (зняття розумового перевантаження).

Таким чином, раціонально відібрані та організовані в систему тексти (синтетичні, автентичні, вислови відомих людей, художні твори, історико-міфологічних тексти, притчі) можуть виконувати методологічну та методичну роль у вивченні іноземної мови та виступати системоутворюючою ідеєю для формування культурної самоідентифікації студентів, що сприятиме:

- духовно-оцінній діяльності, спрямованій на порівняння, критичне оцінювання найбільш важливих світоглядних характеристик «східного» і «західного» типу мислення з опорою на гуманістичні цінності та еталони православного християнства;
- набуттю досвіду рефлексивної діяльності — рефлексія образу «Я» у процесі інтерпретації текстів різного типу дискурсу, вироблення навичок здійснювати оцінювання духовних цінностей, аналіз змін у власній системі цінностей, самооцінці, професійному й особистісному розвитку.

Список використаних джерел

1. Андрусак І. Притча як пережиття /І. Андрусак // Народне слово. – 2009. – № 42. – С. 2.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал/ Григорій Ващенко. Підруч. для педагогів, вихователів, молоді і батьків. – 3-є вид. – Полтава : Полтавський вісник, 1994. – 191 с.
3. Вебер М. Наука как призвание и профессия / Вебер М. Избранные произведения. Пер. с нем. М. : Прогресс, 1990. – 336 с.
4. Веселовская Н. Б. Дидактическая литература / Н. Б. Веселовская. КЛЭ : В 9 т. – Т.2. – С. 674.
5. Вірковський А.П. Синергетичний підхід до поняття “духовність” / А.П. Вірковський // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка – Вип.14. – 2004. – С. 51–54.

6. Гусякова Н.І. Ідеали і ціннісні орієнтації сучасних підлітків // Рідна школа, — 1993. — №8. — С. 11–14.
7. Гадзаова Л. П. Формирование общечеловеческих нравственных ценностей у студентов вуза средствами иностранного языка : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 : Владикавказ, — 2002. — 152 с.
8. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка / В. И. Даль. — СПб. : Изд-во «Весь», 2004. — 736 с.
9. Джава Н.А. Дидактичні засади реалізації особистісно-орієнтованого підходу у навчанні іноземних мов учнів старшої школи: Дис. канд. пед. наук : 13.00.09 / Джава Н.А. — Київ, 2010. — 228 с.
10. Долженко В.О. Виховання духовних цінностей у студентської молоді в полікультурному просторі : Дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. — Луганськ, 2006. — 192 с.
11. Загрекова Л.В. Основы педагогических технологий / Л.В. Загрекова // Высшее образование в России. — 1997. — № 4. — С. 97–98
12. Залевская А.А. Вопросы теории овладения вторым языком в психолингвистическом аспекте. /А. А. Залевская — Тверь. — 1996. — С. 79.
13. Іова В.Ю. Формування правової культури особливості на засадах духовності: навчально-методичний посібник. / В. Іова — Кам'янець-Подільський: Абетка. —2001. — 168 с.
14. Ильин И.А. Основы христианской культуры / И.А.Ильин. Соч. в 10-ти томах // “Русская книга”, т.І. — 1996. — 400 с.
15. Коваль Андрій. Християнські цінності і система освіти. — Доступний з <http://www.pravoslavye.org.ua/>
16. Насонова Л.И. Мифотворчество обыденного сознания / Л.И. Насонова // Философские исследования. — 1993. — № 1. — С. 54
17. *Нестеренко* В. Г. Вступ до філософії: онтологія людини / В.Нестеренко — К. : Абрис, 1995. — 336 с.
18. Пирог Г.В. Ціннісна природа релігії (аксіологічний аналіз християнства). Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.11 / Г.В. Пирог; Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. — К., 2005. — 18 с.
19. Помиткін Є.О. Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти / Є.О.Помиткін — К, 1996. — 164 с.
20. *Сагач* Г. М. Під покровом любові Богородиці (роздуми паломниці) / Сагач Г. М. — К.: Джулія, 2001. — 104 с.
21. Сапогова Е. Е. Вниз по кроличьей норе: метафора и нонсенс в детс-ком воображении / Е. Е. Сапогова // Вопросы психологии. — № 2. —1996. — С. 5–13.
22. Сухомлинська О. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи / Сухомлинська Ольга// Шлях освіти. — 1996. — № 1. — С. 24–27.
23. Сухомлинська О. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей / Сухомлинська Ольга // Шлях освіти. — 2002. — № 4. — С. 13-18.

The article deals with the problem of spirituality, its essence and background. Basic regularities of its actualization in the process of foreign language students' cultural self-identification are investigated. Some examples of work on foreign fiction texts are provided.

Key words: spirituality spiritual values, Christian moral values, cultural self-identification, parable.